

Zərifə Əliyeva - 100

Akademik Zərifə xanım Əliyeva

Yüksək əqidə

(Həkimlik etikası, həkimin ürəyinin və fikirlərinin paklığı)

Hər bir sənətin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Düzdür, bizim cəmiyyətdə mənəvi tələblər onun bütün üzvlərinə eyni dərəcədə şamil edilir, lakin elə müxtəlif fəaliyyət növləri var ki, insan davranışının konkret formalarında öz izini qoyur. Belə ki, onlar tək-cə ümumi əxlaqi prinsiplərlə deyil, bir sıra sənətlər üzrə bütün tarixboyu formalaşmış əxlaqi keyfiyyətlərlə də idarə edilirlər. Bu ilk növbədə elə sənətlərə aiddir ki, onların fəaliyyət obyektinə ya insan şəxsiyyəti, ya da bütöv sosial qrupdur. Belə sənətə həkimlik aiddir.

Məlumdur ki, tibb işçilərinin fəaliyyətinin nəticəsi ayrı-ayrı və ya çoxsaylı insan taleyinə əsaslı təsir göstərir. Bu isə ağ xalat geymək və insanları müalicə etmək hüququ və səlahiyyəti qazanmış hər bir şəxsin üzərinə düşən məsuliyyəti artırır.

Azərbaycan ədəbiyyatının qədim mənbələrindən olan, xalqımızın müdrikliyini özündə əks etdirən "Dədə Qorqud" eposunda gələcək nəsillər üçün çox faydalı məsləhətlər toplanmışdır. Oxucunun gözlərində hər səhifədə öz sağlamlığını necə qorumaq, əxlaqi saflığın və mənəvi təmizliyin insan üçün nə qədər zəruri olması kimi qiymətli fikirlər xəzinəsi açılır.

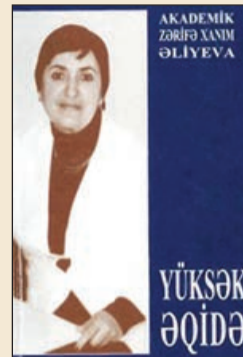

Zərifə Əliyeva - 100

Dünyada ən qiymətli nemət sağlamlıqdır deyirlər!
Və bəzən biz bunu sağlamlığımızı itirdikdən sonra dərinəndə dərk edirik.
El-oba, xalq üçün sənətkar insanlar da belədir!
Onları itirdikdən sonra yerləri boş qalır, gözlərimiz daim axtarır-arayır...
Akademik Zərifə xanım Əliyeva xalqımızın qəlbində özünə yurd salmış gərəklili, fədakar, həm də təvəzökar insanlardır.

Ömrünü-günü təkə ailəsinə, övladlarına deyil, həm də insanların sağlamlığına həsr etmişdir. İnsanların gözünə nur, ürəklərə işıq bəxş edərdi...
Bir alim kimi daim arayıb-axtarmış, Azərbaycan üçün xarakterik sayılan göz xəstəliklərinin müalicəsi üçün uzun illər tədqiqatlar aparmış, üsul və vasitələr tapmışdır.
Zərifə xanım Əliyevanın həm də özünəməxsus həkim fəlsəfəsi, xəstələrə yanaşma metodu, prinsipləri olmuşdur.

Bütün bunları o, qələmə aldığı "Yüksək əqidə" kitabında həssaslıqla əks etdirmişdir.
Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə bu il həm də akademik Zərifə xanım Əliyevanın yüz illik yubileyi qeyd olunacaqdır.
Şanlı yubiley arəfəsində akademik Zərifə xanım Əliyevanın "Yüksək əqidə" (həkimlik etikası, həkimin ürəyinin və fikirlərinin paklığı) kitabından parçaları dərc edilir, onun əziz və unudulmaz xatirəsinə ehtiramla anılır.

Hələ qədim zamanlardan müxtəlif xəstəliklərə düçar olmuş insanların həyatı uğrunda mübarizə apararaq həkim şəfaverici bir aura ilə əhatə olunmuşdur. Vaxtilə Homer "İliada" əsərində yazırdı: "Məharətlə müalicə edən bir həkim ömrü çox-çox insan ömrünə dəyər". Elə o zamandan həkimlik sənətinin qiymətli və zəngin əxlaqi əsasları zərər-zərər artaraq tamamilə yeni əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Hər bir sənətin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Düzdür, bizim cəmiyyətdə mənəvi tələblər onun bütün üzvlərinə eyni dərəcədə şamil edilir, lakin elə müxtəlif fəaliyyət növləri var ki, insan davranışının konkret formalarında öz izini qoyur. Belə ki, onlar təkə ümumi əxlaqi prinsiplərlə deyil, bir sıra sənətlər üzrə bütün tarix boyu formalaşmış əxlaqi keyfiyyətlərlə də idarə edilirlər. Bu ilk növbədə elə sənətlərə aiddir ki, onların fəaliyyət obyektinə ya insan şəxsiyyəti, ya da bütün sosial qrupdur. Belə sənətlər həkimlik aiddir.

Mələmdür ki, tibb işçilərinin fəaliyyətinin nəticəsi ayrı-ayrı və ya çoxsaylı insan taleyinə əsaslı təsir göstərir. Bu isə ağıxalat geymək və insanların müalicə etmək hüququ və səlahiyyəti qazanmış hər bir şəxsin üzərinə düşən məsuliyyəti artırır.

Həkimlərin çoxyönlü fəaliyyəti (bugünkü gün 200-ə qədər özünəməxsus xüsusiyyətləri olan həkim ixtisasları var) çox vaxt rəsmi göstərişlər, qərarlar və sərəncamlar çərçivəsinə sığır. Onların gündən-günə artan məsuliyyəti mürəkkəb, ekstremal situasiyalarda həkimdən xüsusi fəallıq, sərbəstlik, qətiyyətlik tələb edir. Ona görə də həkimin yüksək inkişaf etmiş və spesifik-keyfiyyətli münasibətləri və şəxsi xüsusiyyətləri, cəmiyyət tərəfindən onun sənətinə layiqliyinin ən ümdə hissəsi kimi qiymətləndirilir. Əməyin belə mənəvi xüsusiyyətləri hələ çox qədimlərdən qeyd olunmuşdur, onların ən yaxşıları zamanın sınaqlarından çıxaraq insanın mənafeyinə xidmət edir.

Bunların üzərində dayanmaq zəruridir. Bu əxlaqi keyfiyyətlərsiz həkimlik etikasının ali prinsiplərini düzgün anlamaq qeyri-mümkündür.

Hələ bizim eradan doqquz əsr əvvəl qədim hind həkimi Çaraka həkimlik etikasının bəzi təzislərini açıqlayaraq "Çaraka-Sumxita" adlı tibb traktatında şərh etmişdir. Mahiyyət etibarilə bu, həkimin xəstə qarşısında vəzifə borcu və təmənnasız fədakar zəhməti haqqında ilk əxlaqi kodeks idi. O, daima insanların sağlamlığının yaxşılaşdırılması qayğısına qalmaq və hətta lazım gələrsə, öz həyatı bahasına xəstənin həyatını və sağlamlığını qorumağı həkimin öhdəsinə buraxırdı.

Çox yüzilliklər bundan əvvəl qədim Elladanın görkəmli həkimlərindən olan Hippokrat tərəfindən peşəkar tibbi etikanın əsasını təşkil edən bəzi davranış qaydaları və əxlaqi-mənəvi ehkamlar yazılmışdır. Bu, bəşəriyyətə "Hippokrat andı" kimi məlumdur.

Hippokrat hesab edirdi ki, həkim mütləq "pula nifrət, vicdanlılıq, təmizlik, müxtəlif iyrenə qüsurlara nifrət, Allah qarşısında xurafat qorxusunu inkar etmək" kimi xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

Akademik Zərifə xanım Əliyeva

Yüksək əqidə

(Həkimlik etikası, həkimin ürəyinin və fikirlərinin paklığı)

Hippokratın bütün həyatı öz bilikliyi dərinləşdirmək və zənginləşdirmək uğrunda yorulmadan işləməklə keçmişdir. Bu müdrik insanın həyatı əməli ona məxsus belə ifadələrdən ibarət idi: "Həyat qısa, əməlin yolu uzun, əlverişli hallar keçici, təcrübə əldəçici, mühakimə yürütmək çətindir. Ona görə həkimlə bərabər xəstə özü, onun ətrafındakılar və bütün xarici amillərin hamısı həkimin fəaliyyətinə kömək etmək üçün səfərbər olunmalıdır".

Hippokrat andı da belə başlayır: - Sərbəst fəaliyyətə başlayın həkim söz verir ki, bacardığı qədər, bütün gücü ilə ona həkimliyi öyrəndələrə öz valideynləri qədər itaət və kömək etsin, onun övladlarını özüne qarşı hesab etsin. Əgər onlar həkim olmaq istəyirlərsə, təmənnasız onları öyrətməyi özüne borc bilsin. Həkim xəstənin xəyir-nə olan şərait yaratmaq üçün and içir. Həkim andında yazır: "Ölüm üçün mənəndən xahiş edən heç bir kəsə nəinki dərmən verməyəcəyəm, hətta bu fikri həyata keçirmək üçün yol da göstərməyəcəyəm. Hansı evə girəcəyəmsə, oraya mən yalnız və yalnız xəstəyə xeyir vermək üçün girəcəyəm, bütün zərərli, ziyanverici, səhv addımlardan uzaq olacağam".

Həkimlik sənəti üçün bu insan-pərvər davranışın əsas prinsipləri o qədər spesifikdir ki, üstündən min illər keçməyinə baxmayaraq, bu gün, müasir dövrdə də öz əhəmiyyətini itirməyib.

Bir çox Şərq xalqlarında olduğu kimi, Azərbaycanda da hələ çox qədim zamanlardan insanlara şəfa verən loğmanlar haqqında əfsanələr qoşulub. İnsanlara şəfa verən loğmanlar deyəndə dahi Hippokrat, Sokrat, Platon, Aristotel, Alkmeon, İbn Sina və s. nəzərdə tutulurdu.

Loğmanın adı ilə müxtəlif xəstəlikləri müalicə etmək və qarşısını almaq üçün tibbi sirlər və məsləhətlər nəsil-dən-nəslə ötürülürdü. Buna aid Loğmanın yaxın vaxtlarda aydınlaşdırılmış iki məsləhətini göstərmək olar. Birinci məsləhətdə Loğman spirtli içkilər içməyin, həddindən artıq çox yeməyin zərərli olmasını qeyd etməklə mədəniyyət vasitəsilə maarif-gigiyenik xəbərdarlıq edir.

*Özünü yıklama içkilərlə sən,
Çörayi, plovu qadərincə ye.
İkimiz yaşayan bu gözəl dünyaya
Dönməsin gözündə çirklə pəyəyə.*

Başqa bir məsləhəti bilavasitə həkimlərə aiddir, çox güman ki, həkim adının şərfli və ətəcməz olmasını əks etdirən yazılmış etik kodeksdən götürüldü.

*Dünyada hər şeyi
İnsan yığurur.
Harda həkim varsa
Ümid doğulur.*

Azərbaycan ədəbiyyatının qədim mənbələrindən olan, xalqımızın müdrikliyini özündə əks etdirən "Dədə Qorqud" eposunda göləcək nəsillər üçün çox faydalı məsləhətlər toplanmışdır. Oxucunun gözləri qarşısında hər səhifədə öz sağlamlığına necə qorumaq, əxlaqi saflığın və mənəvi təmizliyin insan üçün nə qədər zəruri olması kimi qiymətli fikirlər xəzinəsi açılır.

Bu eposda xalqın fiziki tərbiyyəsinin, cəsarətliliyinin, gümrəh və səfərbərliyi, yüksək döyüş keyfiyyətlərinin, insanın həyat tərzi və xarici mühitə münasibətindən çox asılı olması göstərilir. Dədə Qorqud tənbelliyin, avaralığın öley-

hine çıxaraq, qeyd edir ki, insan yaxşı ox atmaq, məharətli qılınc oynatmaq və əla at çapmaqla yanaşı, həm də özü və xalqı üçün elə xeyirli işlər görməlidir ki, o, yaddaşlarda qalsın. Onun azad, zəhmətsiz, "sevinc, dinclik yoxdur" kəlamı bugünkü gündə də öz müasirliyini qoruyub saxlayır.

Özünü qurban verən ən ağıllı, yanar ürəkli, müqəddəs arzulu insanların yüksək mədəniyyətli taleyi unudularmı? Hər halda dahi şair və mütəfəkkir İmadəddin Nəsimi buna görə öz həyatını qurban verdi. Fənatiklər və çəhəlpərəstlər onun diri-diri dərsini soydular.

Hələ qədim zamanlardan müxtəlif xəstəliklərin müalicəsinə aid loğmanların yazdıqları qeydləri, möcüzəli reseptləri vilayətdə gəzən ara həkimləri istifadə edirdilər. Loğmanların müxtəlif xəstəliklərin müalicəsinə aid olan möcüzəli reseptlərini, qeydlərini ara həkimləri özlərində saxlayıb istifadə edirdilər. Onlar kənd-kənd, şəhərbəşəhər tək-tək gəzirdilər, onları birləşdirən müalicə müəssisəsi yox idi, lakin buna baxmayaraq, onlarda professional birlik var idi. Belə ki, onlar öz homkarları ilə lazımi tibbi bilikləri və sirləri bölüşürdülər. Bizim ulu torpağımızın mütəfəkkirləri, şairləri, alimləri - Böhmənyar İbn Mərzban, Nizami Gəncəvi, Xətib Təbrizi, Mahmud Şəbüstəri, Ömər Osmanoglu, Seyid Yəhya Bakuvü, Ə. Naxçevanı, Xaqani, M. Füzuli, Vaqif və başqaları - öz yaradıcılıqlarında, əsərlərində həkimlərin çətin, şərfli, təmənnasız, fədakar fəaliyyətlərini, onların səmərəli nəticələrini qeyd etmişdilər. Azərbaycanda o dövr üçün təəcüblü, yenilik, hətta ixtira kimi müalicə məqsədilə qəbul olunmuş gülxəmi kökü, yabanı nanə, çobanyastı-

ğının yarpaqları, heyva tumu, razıyana, qarğıdalı telləri, moruq, zircin, nar qabığı, sumax, gənəgərçək yağı, zeytun yağı, mis kuporosu, kükürd, neft böyük müvəffəqiyyətlə tətbiq edilirdi. Heyvan və mineral mənşəli maddələr geniş işlədirdi. Xalq təbabətçiləri, müalicə ilə məşğul olanlar dərman bitkilərini yığıb qurudurdular. Sınıqların müalicəsi məqsədilə hərəkatı məhdudlaşdırıcı sarğı qoymaqdan, qan almaqdan, masajdan, müalicəvi yanıqlardan və s. geniş istifadə olunurdu. Bizim azərbaycanlı əcdadlarımızın: əbədçilərimiz-həmkarlarımız-kolleqalarımızın əlverişsiz, qapalı şəraitdə yaşayıb mineral su qaynaqlarının, paltacıların təsirini metodoloji şəkildə işləyərək müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində istifadə etdiklərini oxuyanda, böyük iftixar hissi duyuruq. Onlarla müqayisədə Orta əsr həkimlərinin bəxti daha çox gətirdi. Cəmiyyətin güzəranının pis olmasına baxmayaraq, o dövr üçün böyük olan vətəndaş mülki xəstəxanaları təşkil olunurdu ki, orada bir yox, bir neçə həkim tibbi yardım göstərirdi. Bununla əlaqədar olaraq həkimlərin əksəriyyəti tək-tək fərdi şəkildə işləməkdən əl çəkir. Onların bir-biri ilə münasibət girməsi, əlaqəli işləməsi zərurətə çevrilir.

Orta əsr həkimləri əsasən Hippokratın işləyib hazırladığı həkim qanun-qaydaları ilə işləyirdilər. Eyni zamanda onların davranışı cəmiyyətin sinfi strukturunu təmsil edirdi. Həkimlər varlı insanların qulu olduğu halda, yoxsullar üçün ətəcməz idilər. Azərbaycan ədəbiyyatının ümumdünya şöhrətli klassikləri Nizami, Füzuli, Vəzəh və Vaqifin əsərlərindən görürük ki, həkimlərin çoxunda bir sıra nöqsanlar var idi. Onlarda pula, varə hərəkət, şxolastik ehkamlardan asılılıq o qədər güclü idi ki, heç vaxt mövhumatdan uzaqlaşa bilmirdilər.

Ona görə də Orta əsrlərdə bütün elm, eyni zamanda təbabət də mövhumatın "qulu"na çevrilmişdi.

Həkimlər öz vəzifələrinə başlayanda içdikləri and ruhənilərindən andından çox az fərqlənirdi. Bundan başqa, həkim hazırlanan məktəblərdə həkimlərin göstərdiyi kömək haqqının əvvəlcədən ödənilməsinə zəruriliyi fikri aşılırdı.

Həkimlər (kübar həkimlər və ya mollalar) xəstələrin müalicəsinin əvəzində hədiyyə və bəxşilər tələb edirdilər. O dövrdə həkim etikası əsasən ruhani nöqtəyi-nəzərini ifadə edirdi. Bu, Avropa ölkələrinin əksəriyyətində katolikliyi, Şərq ölkələrində isə islamı təəssüm etdirirdi. İnsana tələyə, qismətə tabe olmaq aşılırdı.

İslam Azərbaycanda müsəlman məktəbləri açdı. Bu, ən yüksək inkişafa təxminən XI əsrdə çatmışdı. Bu zaman ilk mədrəsə - ruhani məktəblər açılıb. Bu məktəblərdə ilahiyat, təbabət öyrədilirdi və ruhani rütbəli şəxslər, təbiblər hazırlanırdı.

Mədrəsələrdə təhsil dini əsaslar üzərində qurulmuşdu. Bu, ali, lakin, ilk növbədə, dini məktəb idi. Çox əsrlər bundan əvvəl olmasına baxmayaraq, bu məktəbin tam formalaşmış təhsil sistemi var idi.

(Ardı var)

